

littera turca

Journal of Turkish Language and Literature
e-ISSN: 2149-892X
<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/littera>

[Cilt/Volume: 11, Sayı/Issue: 3, Yaz/Summer 2025]

SÂLİH FÂİK'İN II. ABDÜLHAMİD METHİYESİ ÜZERİNE BİR İNCELEME*

(A Study on Sâlih Fâik's Praise of Abdulhamid II)

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 30.06.2025

Kabul Tarihi / Date Accepted: 25.07.2025

Yayın Tarihi / Date Published: 31.07.2025

DOI Numarası / DOI Number: 10.20322/littera.1730541

Öznur ÖZER

Doktora Öğrencisi

Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

orcid.org/0000-0002-5005-853X

ozerr.oznurr52@hotmail.com

Makale Bilgisi

Değerlendirme: Bu çalışma çift taraflı kör hakemlik sistemi uygulanarak değerlendirilmiştir.

Etik Beyan: Çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Etik Kurul Belgesi: Makale için "Etik Kurul Belgesi" gerekmemektedir.

Benzerlik Taraması: "Benzerlik Raporu" İntihal.Net sistemi üzerinden alınarak tarama yapılmıştır.

Telif Hakkı: Çalışmanın hazırlanma sürecinde yazar/yazarlar tarafından "Telif Hakkı Formu" imzalanarak sunulmuştur. Yazar/yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler.

Atıf Bilgisi:

Özer, Ö. (2025). Sâlih Fâik'in II. Abdülhamid Methiyesi Üzerine Bir İnceleme. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 11(3), ss. 458-472. 10.20322/littera.1730541

Sorumlu Yazar:

Öznur ÖZER, ozerr.oznurr52@hotmail.com

* Bu makale Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında hazırlanmakta olan "Sâlih Fâik'in Peymâne Adlı Eserinin İncelenmesi, Transkripsiyonlu Metni ve METSAP'a Göre Tasnifi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Özet

XIX. yüzyıl klasik Türk edebiyatı şairlerinden biri olan Sâlih Fâik, yaşadığı dönemin edebî, dinî, siyasi vb. izlerini taşıyan eserleriyle dikkat çekmektedir. Özellikle *Peymâne* adlı eserinde yer alan II. Abdülhamid methiyesi şairin edebi kimliğini yansıtmaya ve padişaha olan bağlılığını yansıtmaya bakımından önemlidir. Şair şiirlerinde genellikle geleneğe bağlı kalmıştır. *Dîvân*'ı dışında çeşitli şairlerin rubailerine yer verdiği *Peymâne*, bin hadîs-i şerif şerhinin bulunduğu *Elfiyyetü's-Seniyye fi'l-Âdâbi'l-Ahmediyye* ve vezinle ilgili yazdığı risâlesi *Arûz-ı Türki* olmak üzere toplam dört eseri mevcuttur.

Sâlih Fâik'in *Peymâne* adlı eserinde yer alan ve çalışmamıza konu olan methiyesi "Der Sitâyiş-i Pâdişâh-ı Bî-müdânî Sultân 'Abdü'l-Hamîd-i Sâni" başlığını taşımaktadır. Şair bu methiyede dönemin padişahı olan II. Abdülhamid'in ihtişamından, dinî ve siyasi gücünden bahsederek padişahı methetmiştir. Bununla birlikte devlet yönetimini överek döneminde yaptığı ıslahatlara değinmiştir. II. Abdülhamid sayesinde her yerde okulların açılmasıyla birlikte eğitime verilen önemin artmasından bahsetmiştir. Ayrıca bu dönemde huzurun ve barışın sağlanarak adaletli ve güvenli bir ortamın oluştuğunu dile getirmiştir.

Özellikle XIX. yüzyılda padişaha yazılan methiyelere pek rastlanılmadığı bilinmektedir. Dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda çalışmaya konu olan II. Abdülhamid methiyesine *Peymâne* adlı eserin başında yer verilmesi dikkat çekmektedir. Çalışma nitel araştırma yöntemine dayanmaktadır. Öncelikle Sâlih Fâik'in hayatı ve edebi kimliği literatür taramasında yer alan kaynaklar doğrultusunda açıklanacak ve eserleri tanıtılacaktır. Ardından manzumenin şekil ve muhteva yönünden analizi yapılarak incelenecek ve transkripsiyonlu metnine yer verilecektir. Döneminin nadir ve ustalıkla yazılmış önemli eserlerinden biri olan methiyenin bu çalışmayla birlikte gün yüzüne çıkarılması ve ilim dünyasına tanıtılması amaçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Sâlih Fâik, *Peymâne*, rubai, II. Abdülhamid, methiye.

Abstract

Sâlih Fâik, a 19th-century classical Turkish writer, is notable for his works that bear the literary, religious, and political influences of his time. His eulogy for Abdulhamid II, particularly in his work *Peymâne*, is significant for reflecting the literary work of his poets and reflecting his devotion to the sultan. The poet generally adheres to tradition in his poems. Besides his *Divan*, he has a total of four works: *Peymâne*, which includes quatrains by various poets; *Elfiyyetü's-Seniyye fi'l-Âdâbi'l-Ahmediyye*, which contains commentaries on a thousand hadiths; and *Arûz-ı Türki*, his treatise on meter. He listened to Sâlih Fâik's eulogy, "Der Sitâyiş-i Pâdişâh-ı Bî-müdânî Sultân 'Abdü'l-Hamîd-i Sâni," which appears in his work *Peymâne* and is the subject of our study. In this eulogy, the poet praises the sultan, Abdulhamid II, by mentioning his authority and religious and political power. However, he also praised the state administration and touched upon the reforms he implemented during the period. He did not mention the increased importance given to education, with the opening of schools everywhere thanks to Abdulhamid II. Furthermore, he expressed his hope that peace and tranquility would be established during this period, and that a just and secure environment would be established.

It is known that eulogies written for the sultan were rare, especially in the 19th century. Considering the conditions of the period, the inclusion of the eulogy for Abdulhamid II at the beginning of the work titled *Peymâne* is noteworthy. The study is based on a qualitative research method. First, the life and literary identity of Sâlih Fâik will be explained based on sources found in the literature review, and his works will be introduced. The poem will then be analyzed in terms of form and content, and its transcribed text will be included. This study aims to bring this eulogy, one of the rare and masterfully written works of its time, to light and introduce it to the scholarly world.

Key Words: Sâlih Fâik, *Peymâne*, rubai, Abdulhamid II, eulogy.

GİRİŞ

Sâlih Fâik'in yaşadığı XIX. yüzyıl, Türk edebiyatı açısından yenilikler dönemi olarak adlandırılabilir. Bu yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nde yaşanan siyasi ve toplumsal değişimin bir sonucu olarak Batılılaşma sürecine girilmiştir. Edebiyat ve kültür alanına da yansıyan bu değişimlerle birlikte birçok şair tarafından şiire yenilikler getirilmeye çalışılmış, hatta klasik Türk şiirine eski gözüyle bakılmaya başlanmıştır. Sâlih Fâik bunun aksine üyesi olduğu Encümen-i Şuarâ ile aynı doğrultuda eskiyi yaşatmak amacıyla klasik Türk şiirine şiir geleneğine bağlı kalmıştır.

Sâlih Fâik döneminin önemli dergilerinden biri olan *Hazîne-i Fünûn*'da şiirler yayımlamıştır. Ayrıca farklı türlerde eserler de kaleme almıştır. Bu eserlerinde yaşadığı dönemdeki dinî, sosyal ve siyasi olaylara kayıtsız kalmamıştır. Özellikle *Peymâne* adlı eserinde yer alan Sultan II. Abdulhamid için yazdığı methiye bunun bariz örneğidir.

Bu çalışmada Sâlih Fâik'in hayatına kısaca değinilecektir. Ardından onun edebî kişiliğinden bahsedilerek eserleri tanıtılacaktır. Daha sonra *Peymâne* adlı eserinde kaleme aldığı Sultan II. Abdülhamid'e olan övgüsünü dile getirdiği şiirine yer verilecektir.

1. Sâlih Fâik'in Hayatı ve Edebi Kişiliği

Asıl adı Sâlih'tir. 1241/1825-26'da Manastır'da doğdu. Manastırlı Haseki Hacı Ahmed Bey'in oğludur (Tuman 2001: 745). Şair Arapça ve Farsça dersler alarak özel öğrenim görmüştür. Cevad Bey adında bir oğlu vardır. Sâlih Fâik Nakşibendiyye tarikatının Hâlidîyye kolunun büyük şeyhlerinden Feyzullâh Efendi'ye intisap etmiştir (Pakalın 2008: 39-40).

Sâlih Fâik'in memuriyet hayatı 1843 yılında Manastır Askerî Kaleminde mülazımlık göreviyle başlamıştır. Daha sonra 1849-1850 yıllarında İstanbul'a gelmiştir. Ardından Siverek, Bosna, Ereğli, Selanik, Adana, Varna, Kudüs, Burdur gibi çeşitli yerlerde önemli memuriyetlerde bulunmuştur. II. Abdülhamid tahta çıktıktan sonra memuriyet yaşamında eskiye nazaran daha az kazanmaya başlamıştır (İnal 1999: 542). 1875 yılında 15 bin kuruş maaşla tayin edildiği Kudüs mutasarrıflığından 1877 yılında ayrılmıştır. 1878 yılından itibaren memuriyet hayatı eskisi kadar iyi olmamış, çalışmaya devam etse de daha düşük maaşla yaşamak zorunda kalmıştır. 1886-1887 yılında Gümüşhane mutasarrıflığına atanmıştır. Ancak bu görevinden hastalığını gerekçe göstererek yer değişikliği talep etmiştir. 1888-1889 yılında Sinop mutasarrıflığına atanmasına rağmen buradan da kendi isteğiyle emekli olarak ayrılmış ve yeniden İstanbul'a dönmüştür (Tahir 2016: 797). Sâlih Fâik Bey, Ramazan 1317/Ocak 1900'de İstinye'deki yalısında vefat etmiştir. Kabri Rumelihisarı'nda yer almaktadır. Vasiyeti dolayısıyla mezar taşında kendi yazdığı rubaisi yer almaktadır (Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi 2004: 10).

Sâlih Fâik yaşamı boyunca edebiyatla ilgilenmiş ve bu alanda kendisini yetiştirmiştir. Mutasavvıf bir şairdir. Şiirlerini ustalıkla yazmıştır. Hârabât'ta yer alan şiirleri de bunu göstermektedir. Ayrıca Fatin Tezkiresi (Çiftçi 2017: 380), Son Asır Türk Şairleri (İnal 1999: 541-542) ve Osmanlı Müellifleri'nde

de (Tahir 2016: 798-799) şiirleri bulunmaktadır. Bununla birlikte genellikle klasik şiir anlayışına bağlı kalarak şiirlerinde Batılılaşmanın aksine geleneği tercih etmiştir.

Sâlih Fâik Encümen-i Şuarâ'da yer alan şairlerden biridir. Encümen-i Şuarâ topluluğu eski kültürü iyi bilen ve şiir yazma konusunda tecrübeli olan Osman Şems Efendi, İrfan Paşa, Üsküdarlı Hakkı Bey, Arif Hikmet Bey gibi şairlerden oluşmaktaydı. Leskofçalı Galip'in başkanlığında salı günleri düzenli olarak bir araya gelerek edebî sohbetlerde bulunurlardı. (DİA 1995: 180) Encümen-i Şuarâ şairleri genel olarak yaşadıkları dönemin aksine klâsik Türk şiirini yücelterek bu doğrultuda şiirler kaleme almışlardır. Bu toplulukta bulunan Dâmâd Mahmûd Paşa'ya da "Âsaf" mahlasını Sâlih Fâik vermiştir (İnal 1999: 83). Sâlih Fâik'in döneminin önemli bir şairi olduğu Dâmâd Mahmûd Paşa'nın *Divan*'ında yer alan 55. gazelin 10 ve 11. beytinden anlaşılmaktadır:

Ey kıl-k-i ter bu nev gazeli eylemez misin
Mîr-i Cenâb-ı Fâik'e ihdâ vü bergüzâr

Ol râhib-i azîz Manastır'da mı mukîm
Gelmez mi âh Pendik'e bir gün o ihtiyâr (Ceylan, 1994, s. 269)

Sâlih Fâik yaşadığı yüzyıl itibarıyla yeni dönem Türk edebiyatında yer alan bir şairdir. Şiirde bazı değişikliklerin yaşandığı bu dönemde şiire az da olsa yenilik getirmeye çalışmıştır. *Sicill-i Osmanî Zeyli*'nde¹ yer alan bilgiye göre Cevdet Paşa'nın teşviki sayesinde hece vezninin tür ve şekillerini ilk defa derlemeye çalışan şairlerdendir. *Arûz-ı Türkî* adlı eseri de bu açıdan önem arz etmektedir (Pakalın 2008: 40). Şairin Ali Paşa için hece vezniyle yazdığı meşhur destanı bunun örneğidir. Hece vezniyle yazdığı bir gazeli de vardır (Bülbül 2014).

Sâlih Fâik döneminin önemli dergilerinden biri olan *Hazîne-i Fünûn*'da şiirlerini yayımlamıştır. 1885-1896 yılları arasında yayımlanan *Hazîne-i Fünûn* dergisi II. Abdülhamid döneminde yayına başlayan ilmî ve edebî bir dergidir. İçinde Yenişehirli Avnî, Muallim Nacî, Hersekli Arif Hikmet, Üsküdarlı İbrahim Hakkı gibi tecrübeli şairlerin yanı sıra acemi şairlerin şiirleri de bulunmaktadır (Okay 1998: 135-136). Sâlih Fâik'in *Hazîne-i Fünûn* dergisinin dördüncü sene, Rumî 1312 (Miladî 1896) yılı 15. sayısında yer alan şiirlerinden birinde Hersekli Arif Hikmet'e yazdığı nazire aşağıda yer almaktadır:

Zülf-i cânāneyi etdikce şabā pîç-â-pîç
Dil-i ʿuşşākı eder şevk u hevā pîç-â-pîç

Cānib-i kūyuḡ ararken olur, ey cān-ı cihān!
İbre-i muḡtarib-i kıble-nümā pîç-â-pîç

Ẓevkine vāḡıf olaydılar eger olmaz idi
Mebḡaş-ı ʿaşḡda fîkr-i fuḡahā pîç-â-pîç

Bezm-i erbāb-ı tecemmülde bulundukca olur
Ser-i zāhiddeki destār-ı riyā pîç-â-pîç

¹ Sicillî Osmanî Zeyli'nde yer alan bilgilerin çoğu Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde yer alan belgeden temin edilmiştir.

Âh- ı mazlûm ile hem-râh olursa, Fâ'ik!
Çekilir 'arşa kadar tîr-i du'â pîç-â-pîç

Hikmet'in nazmını tanzîrde bî-şübhe olur
Dest-i endîşede kilik-i şu'arâ pîç-â-pîç (Sâlih Fâik 1896: 217)

Sâlih Fâik'in *Hazîne-i Fünûn* dergisinde yayımlanan şiirlerinden başka çeşitli konularda kaleme aldığı eserleri bulunmaktadır.

2. Eserleri

Sâlih Fâik'in *Dîvân*, *Arûz-ı Türkî*, *Elfiyyetü's-Seniyye fi'l-Âdâbi'l-Ahmediyye* ve *Peymâne* adlı eserleri bulunmaktadır.

2.1. Dîvân

Sâlih Fâik Dîvânı'nın nüshası, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde 2579 numarada kayıtlıdır. Ulaşılabilen tek nüshası burada bulunmaktadır. Şebnem Çambel Kalço'nun *Dîvân*'a ilişkin 2019 yılında yayımlanan yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Klasik tertibe göre hazırlanan *Dîvân*, Ahmed Tevfik Bey tarafından istinsah edilmiştir. Eserde 19 kaside, 2 mesnevi, 127 gazel, 3 terciibent, 2 terakibibent, 1 terbi, 1 tesdis, 8 şarkı, 1 müstezat, 2 lugaz, 23 kıt'a, 53 rubai, 11 tarih ve 7 müfredat bulunmaktadır. Toplam 260 şiirden oluşan eserde Arapça ve Farsça yazılan müstakil bir şiirin yanı sıra beyitler de mevcuttur (Kalço 2019: 17).

2.2. Arûz-ı Türkî

Sâlih Fâik'in 1313/ 1895-1896 yılında yazdığı bu eser Konstantiniyye Matbaası'nda basılmıştır. Toplam 25 sayfadan oluşmaktadır. Eserinde aruz vezninin Arap edebiyatındaki oluşum ve gelişim süreci ile İran edebiyatına geçişine değinmiştir. Bununla birlikte eserinde "İhtâr" başlıklı yazısında şairlerin bazı şiirlerinde vezne uymak adına kelimeleri yanlış kullandıklarına da dikkat çekmiştir (Sâlih Fâik 1313: 9). Ardından bazı şairlerin Arap şiirinde zihafırlara çok yer vermesinin beyti oluşturan iki dizenin vezin olarak birbirinden farklılıklar oluşturduğunu söylemiştir (Kalyon & Çelik 2017: 40).

2.3. Elfiyyetü's-seniyye fi'l-Âdâbi'l-Ahmediyye

1882 yılında yazılan eser 142 varaktır. Ulaşılabilen tek nüshası İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde İbnülemin Mahmud Kemal İnal Koleksiyonu 5054 numarası ile kayıtlıdır. Mensur bir eser olup yardımlaşma, adalet, güzel ahlak gibi konulardaki bin hadis-i şerif şerhinden oluşmaktadır (İnal 1999: 542).

2.4. Peymâne

1896 tarihinde yazılan eser İstanbul Nadir Eserler Kütüphanesinde İbnülemin Koleksiyonu'nda 1504 numarada kayıtlıdır. Sâlih Fâik Bey'in kendi rubailerinin yanı sıra bazı şairlerin Türkçe ve Farsça

rubailerini içeren eseridir. Bu özelliğiyle mecmua niteliğinde olan eser 155 varaktan oluşmaktadır. Eserinde çoğunlukla Farsça rubailerin yer alması onun Farsça şiirlere olan merakını göstermektedir.

Klasik tertibe uygun olan eserin ilk bölümü tamamen Sâlih Fâik'in kendi şiirlerinden oluşmaktadır. Eser 105 beyitten oluşan bir mesnevi ile başlamaktadır. Ardından tevhid ile na't bulunan eserde 27 beyitten oluşan bir mesnevi yer almaktadır. Devamında "Der Sitâyiş-i Pâdişâh-ı Bî-müdânî Sultân 'Abdü'l-Hamîd-i Sâni" başlığı altında Sultan II. Abdülhamid methiyesinin yanı sıra "Hasb-i Hâl" başlıklı 31 beyitten oluşan bir mesnevi, "İsti'râd" başlığıyla yazdığı dokuz bentten oluşan bir murabba, "Düşme a gönül şu âh u zâra / Şabreye olur bu derde çâre" beytiyle başlayan 60 beyitlik bir mesnevi bulunmaktadır (Kesik 2022).

Eserin "İbtidâ-i Rubâ'ıyyât" başlığıyla başlayan ikinci bölümünde rubainin kendine özel vezinleri olan ahrem ve ahreb kalıplarıyla yazılmış Farsça rubailer ve 140b'den itibaren "Türkî Rubâ'ıyyât" başlığı altında Türkçe rubailer yer almaktadır.

Eserde yer alan Farsça rubailerini bulunan şairler içinde 'Aşkî (öl. 981/1574), Abdulkâdir Bîdil (öl. 1132/1720), Abdurrahman Câmî (öl. 897/1492), Ali Şîr Nevâyî (öl. 906/1501), Azmizâde Hâletî (öl. 1040/1631), Bâyezid-i Bistâmî (öl. 233/848), Celâleddîn-i Devvânî (öl. 671/1273), Ebû Saîd-i Ebu'l-Hayr (öl. 440/1049), Enverî (öl. ?/?), Fahreddîn-i Râzî (öl. 606/1210), Ferîduddin Attâr (öl. 617/1221), Feyzî-i Hindî (öl. 1003/1595), Feyzullâh Sermed (öl. 1202/1788), Firdevsî (öl. 410/1020), Hâfız-ı Şîrâzî (öl. 792/1390), Hâkânî (öl. 585/1190), Hüseyin-i Tebrîzî (öl. 1323/1906), İbn-i Yemîn (öl. 770/1368), İmâm Gazâlî (öl. 504/1111), Kemâleddîn-i İsfahânî (öl. 671/1273), Lâle Hâtûn (öl. 681/1283), Lutfullâh (öl. 921/1516), Mesûd-ı Sa'd-ı Selmân (öl. ?/?), Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (öl. 671/1273), Mihrî Hâtûn (öl. 911/1506), Nef'î (öl. 1044/1635), Nev'izâde Atâyî (öl. 1044/1635), Niyâzî (öl. 1931), Ömer Hayyâm (öl. 525/1131), Örfî-i Şîrâzî (öl. 1000/1591), Râgıb Paşa (öl. 1176/1763), Senâî (öl. 525/1131), Seyyid Nizâm (öl. 956/1550), Şâh İsmâîl (öl. 930/1524), (Urfalı) Şevket (öl. 1335/1917) ve Yavuz Sultân Selim (öl. 926/1520) gibi şairler bulunmaktadır.

Eserin "Türkî Rubâ'ıyyât" başlığıyla yazılmış son bölümünde bulunan şairler içinde Ağazâde 'Örfî Mahmûd (öl. 1191/1778), Dâmâd Mahmûd Celâleddîn Paşa (öl. 1320/1903), Fuzûlî (öl. 963/1556), Kelîm-i Eyyûbî (öl. 1686-87), Lebîb Efendi (öl. 1283/1867), Muallim Feyzî (öl. 1327/1910), Muallim Nâcî (öl. 1310/1893), Nâbî (öl. 1123/1712), Nahîfî (öl. 1150/1738), Râgıb Paşa (öl. 1176/1763), Sultân IV. Murad (öl. 1050/1640), Şeyh Gâlib (öl. 1213/1799), Ziyâ Paşa (öl. 1297/1880) gibi şairler bulunmaktadır.

3. Sâlih Fâik'in II. Abdülhamid İçin Yazdığı Methiyesi

3.1. Şekil Özellikleri

Sâlih Fâik *Peymâne* adlı eserinde, yaşadığı dönemde tahtta olan Sultan II. Abdülhamid için kaleme aldığı methiyeye yer vermiştir. *Peymâne*'nin 4b-5a varakları arasında yer alan methiye, 27 beyitten

oluşmaktadır. Mesnevi nazım şekliyle yazılan methiye, aruz ölçüsünün “mef‘ülü mefâ‘ilün fe‘ülün” kalıbıyla yazılmıştır.

Methiye üslup açısından incelendiğinde Arapça ve Farsça tamlamaların manzumede yoğun biçimde kullanıldığı ve sanatlı bir anlatıma sahip olduğu görülmektedir. Vezin açısından değerlendirildiğinde ise bazı beyitlerdeki vezin kusurları ve kalıp tekrarları dikkat çekmektedir. Bununla birlikte manzumenin edebi sanatlar açısından zengin olduğunu söylemek mümkündür. Şöyle ki şair methiyenin 9. beytinin ilk dizesinde saf kalbi aynaya benzetmiş ve 20. beytinin ikinci dizesinde II. Abdülhamid hakkında kutsal değerlerin dahi onun namıyla güneş ışığı gibi parıldamasından bahsederek güneş ışığı benzetmesi kullanmıştır. Ayrıca methiyenin 21. beytinde II. Abdülhamid’in dış görünüşte âlemin övündüğü kişi ve iç görünüşte yüce biri olarak tasvir ederek mübalağa sanatına yer vermiştir. Bu yönleriyle methiyede mecaz ifadelerin sıkça yer aldığını söylemek mümkündür.

3.2. Muhteva Özellikleri

II. Abdülhamid tahtta bulunduğu süre içerisinde Osmanlı Devleti’nin yozlaşmış bürokrasisini kademeli olarak azaltmaya çalışmış, yetkileri kendisinde toplamak için çaba sarf etmiştir. Bürokrasinin tamamen yok olması taraftarı olmasa da çeşitli dönemlerde bu konuda farklı çalışmalar yaparak köklü dönüşümler gerçekleştirmiştir. (Güngör 2021: 81) Sâlih Fâik de methiyesinde II. Abdülhamid döneminde yapılan ıslahatlara değinerek onun tahtta bulunduğu süreçte bolluğun artmasından ve padişahın yüceliğinden bahsetmiştir. Bu durum, Sâlih Fâik’in II. Abdülhamid’e olan itimadını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu özellikleriyle şair, yaşadığı dönemdeki siyasi ve dinî unsurları da şiirine yansıtmıştır.

Sâlih Fâik, II. Abdülhamid için yazdığı methiyesine kendi kalemine seslenerek başlar. Şairin kalemi, mucize derecesindeki sözleri süsleyerek söylemektedir. Şair, kalemine padişahı öven sözlerle dost olmasını söyler. Şair, söz üstatlarının dahi padişahı övmekte âciz kaldığını ancak kendi nükteli kalemini bu konuda zapt edemediğini belirtir. Bu tür ifadeler, şairin padişahı devamlı övme isteğini ve şiir gücünün bu bakımdan her zaman hazır ve tetikte olduğunu gösterir. Şaire göre bir kalemde liyakat varsa o kalem muhakkak padişahın vasıflarını anlatır:

Ey kilk-i suḥan-tırâz-ı i‘câz
Ol medḥ-i şeh-i zamânla dem-sâz

Medḥinde egerçi her suḥan-ver
‘Âcizliğin i‘tirâf eyler

Ammâ yine kilk-i nükte-dâni
Zabt edemedim o ḥoş-beyânı

Bir ḥâmede varsa ger liyâkat
Evşâfin eder o şâhiḡ elbet (b.1-4)

Sâlih Fâik, II. Abdülhamid'in yüceliğini sınırların ötesine taşır. II. Abdülhamid'in adaleti dünyaya mutluluk bahşetmiştir. Şairlerin yaşadığı dönemlerde hüküm süren padişahların adaletli oluşlarını bu şekilde övmeleri sıkça rastlanan bir durumdur. Sâlih Fâik de önceki dönem şairleri gibi kendi yaşadığı döneme ayna tutmuştur. Şair, II. Abdülhamid döneminde yapılan ıslahatlarla çağdaşlaşmanın giderek daha fazla önem kazandığını ayrıca vurgulamak ister. Özellikle cehaletin yerini eğitimin alması, yeni okulların açılması, okuryazarlığın artması gibi konular methiyesinde yer bulur. II. Abdülhamid döneminde okulların sayısının artırılmasına değindiği aşağıdaki beyitlerde padişahın bu tarz icraatları vesilesiyle halkın refahının ve mutluluğunun arttığını vurgular:

Bir pâdişehiñ ki ʿadl ü dâdı
Bağış etdi cihāna feyz-i şādī

Her belde maʿârif ile mesʿūd
Cehl oldu kalem-revinde nâ-būd

Taḥşīl-i hūnerde yok metāʿib
Her yerde gūşāde şad mekātib (b. 5-7)

II. Abdülhamid'in bütün işlerde Allah'ın gölgesi olduğundan bahseden Sâlih Fâik başarının, doğru yolda olmanın bu şekilde mümkün olduğunu söylemiştir. Osmanlı Dönemi'nde kabul gören anlayışa göre padişah Allah'ın adına adaleti halkına dağıtmış ve ülkeyi bu uğurda yönetmiştir. Padişah "zıllullâh" yani Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olarak nitelendirilirdi. Hâkimiyeti fiilen ele geçirmiş hanedan mensubunun Allah'ın lütfuna ve inayetine mazhar olduğu anlayışı vardı (Eroğlu 2003: 24). Dolayısıyla Sâlih Fâik padişaha yazılmış tüm methiyelerde olduğu gibi II. Abdülhamid'i aslında ilahi bir rahmetin yansıması olarak gösterir:

Her işde olur o sâye-i Hâk
Tevfīk-i Hūdā ile muvaffak (b. 8)

Sâlih Fâik, methiyesinde padişahın temiz kalbini aynaya benzetir. Tasavvufta da aynaya benzetilen kalp; insanın öfke, sadâkat, gaflet, vefa gibi birçok olumlu ve olumsuz duygunun asıl merkezidir. Tasavvufî yaşam tarzına göre maddeden ziyade mana, zahirden ziyade batın esas alınır (Yalçın 2019: 4). Kalp bu iki âleme ait bilgiyi elde edebildiği için aynaya benzer. Bu yönüyle insanın kalp aynasının temiz tutulması mühimdir. Kalp sadece manevi kirlerden arınırsa ilahi âlemdeki hikmetlere şahit olur. (Özdemir vd. 2023: 799) Sâlih Fâik de padişahın kalbinin aynasının baştan başa Allah'ın ilhamıyla tasvir edildiğini ifade eder:

Âyīne-i kalb-i pâki yek-ser
İlhām-ı Hūdā ile muşavver (b. 9)

Sâlih Fâik, padişahın açık hükümlerle şüpheye yer bırakmayacak şekilde beyan edilmiş olan fermanına uymak gerektiğini söyleyerek methiyesine devam eder. Şaire göre padişahın her yüce emri saf hikmet ve her güzel fiili kudretin feyzidir. Burada şair II. Abdülhamid'in emirlerini ve

davranışlarını yüceltir ve bunlara ilahi vasıflar verir. Yukarıda da değinilen “Allah’ın yeryüzündeki gölgesi” anlayışı bu beyitlerde tam anlamıyla kendisine yer bulur:

Naşş ile mübeyyen oldu bî-şek
Fermânına inkıyâd etmek

Her emr-i celîli maḥẓ-ı ḥikmet
Her fi’l-i cemîli feyz-i kudret (b. 10-11)

II. Abdülhamid halifelik ve padişahlık makamına yakışan iffetli ve haysiyetli bir padişahı. Dinin gerekliliklerine göre yaşayarak halkına örnek olurdu (Küçük 1988: 223-224). Sâlih Fâik de II. Abdülhamid’in mazlumların yanında yer aldığını ve affedici bir padişah olduğunu söyler. Padişahın lütfunu suya benzeterek bu suya kanınların hayırlı kimseler olduğunu dile getirir. Onun kahır da kılıca benzer ve bu kılıcın kuvveti karşısında şaşkına dönenlerin de kötü kimselerdir. Bu ifadeler, birer benzetme olmaktan öte II. Abdülhamid’in iyi insanlara olan lütfunu ve kötü insanlara olan kahredici gücünü temsil eder. Onun affıyla kin dükkânı kapalıdır yani hiç kimse orada kin alışverişi yapamadığı için kin yok olmuştur. Onun adaletiyle sitemin beli kırılmıştır yani kimsenin kimseye sitemi yoktur. Ayrıca onun ülkesinde zulüm ve eziyet de yoktur. Ülkesinin her köşesi güvenlik gölgesinin altındadır. Sâlih Fâik, methiyesinde II. Abdülhamid’i bu özellikleriyle yüceltip onun merhametli oluşundan bahseder. Ayrıca onun döneminde huzur olduğuna ve ondan şikâyet edenlerin çalışmayıp boş duran tembel kimseler olduğuna değinir:

Sîrâbe-i âb-ı lutfu aḥyâr
Ser-geşte-i tîğ-i ḳahrı eṣrâr

Afv ile dükân-ı kîn beste
‘Adl ile sitem miyân-şikeste

Mülkünde ‘adîm cevır ü tuḡyân
Her gūşesi sāye-bân-ı âmân

‘Ahdında huzūr cilvegerdir
Âvâre olan ḥamâmelerdir (b. 12-15)

Sâlih Fâik, II. Abdülhamid’in tacının ve saltanatının onunla övündüğünü söyleyerek onu yücelik tahtının en üstün sultanı olarak nitelendirir. Devamında padişahın yerini hak ettiğini vurgular. Sâlih Fâik’e göre II. Abdülhamid başarılarıyla iftihar edilmesi gereken bir padişahıdır. Onun namı, tüm padişahların önüne yazılacak kadar büyüktür. O, “ikbal sahibi insanlar mecmuası”nı süsler:

Sulṭân-ı biḥîn-i taḥt-ı übhet
Fâḥr eyler anıḡla tâc-ı şevket

Ser-levḫa-i nām-ı pâdişāḥân
Mecmū‘a-ṭırâz-ı kām-kārân (b. 16-17)

II. Abdülhamid devletle ilgili önemli meselelerde önce farklı fikirleri olan devlet adamlarını huzuruna çağırır, daha sonra kararını kesinleştirirdi. Bazen de sorumluluk gerektiren kararlar için konuyu

meclise taşırdı. Kararın meclisten çıkmasını sağlardı (Küçük 1988: 223-224). Sâlih Fâik de methiyesinde II. Abdülhamid'in bu özelliklerini vurgulayarak onu hem şeri hükümlerin hikmetini bilen hem de siyaset mektebinin hocası olan bir padişah olarak niteler:

Hem hikmet-i şer'îj âşinâsı
Hem h^vâce-i mekteb-i siyâsî (b. 18)

Sâlih Fâik, II. Abdülhamid'in ihtişamına da değinir. Şaire göre II. Abdülhamid'in tacındaki süs yücelik alametidir. İkbâl tahtı onun ayaklarına yanağını sürer yani tahta benzetilen talih dahi onun ayakları altında hizmet edici konumdadır. Camilerin minberleri onun namıyla güneş ışıkları gibi parıldar. Padişah, dış görünüşte "fâhr-ı âlem" âlemin övünç kaynağı olan Hz. Muhammed'in vekilidir, yani bütün işlerinde Hz. Muhammed'in yolunu izler. İç dünyada ise "gavs-i azam" denen kişiye yani yardım istenen en büyük kutba denktir. "Gavs-i azam" ifadesi ile Abdülkâdir Geylânî kastedilmiştir. Şair, II. Abdülhamid'i kurtarıcı ve iman ehlinin göz nuru olarak niteleyip adil ve güzel ahlaklı olması özellikleri açısından Mehdi'ye benzetir:

Pirāye-i farkı tâc-ı iclāl
Ruḥ-süde-i pâyı taḥt-ı iḳbāl

Nāmıyla menābir-i cevāmi°
Mānend-i şu°ā°-ı mihr lāmi°

Zāhirde vekīl-i fâḥr-ı °ālem
Bāṭında °adīl-i ḡavṣ-i a°zam

Hem mehdī-i pādīşāḥ-°unvān
Hem nūr-ı °uyūn-ı ehl-i īmān (b.19-22)

Sâlih Fâik, II. Abdülhamid'i hilafet mihrabının imamı olarak nitelendirir. Ayrıca onun Osmanlıların nam sahibi padişahı olduğuna, murada erme tahtının süs olduğuna ve dünyada biricik olduğuna değinir. Şaire göre Hz. Âdem'den bu yana sayılsa onun soyundan gelen padişahların sultanı II. Abdülhamid'dir. Onun yüceliğiyle ilgili ne söylese doğrudur, çünkü padişah Allah'ın bu ümmete hâlis lütfudur:

Miḥrāb-ı ḥilāfetin imāmı
°Oṣmānlıların şeh-i benāmı

Pīrāye-i taḥt-ı kāmranī
Yektā-yı cihān Ḥamīd-i ḡānī

Şāhenşeh-i pādīşāḥ-ı ecdād
Tā Âdeme dek olunsa ta°dād

Şānında ne söylesem eḥaḳdır
Bu ümmete maḥẓ-ı luṭf-ı Ḥaḳdır (b. 23-26)

Sâlih Fâik, methiyesini padişahın uzun ömürlü olması ve Allah'ın onu afetlerden koruması için hayır duada bulunarak bitirir:

Pek çok yaşasın o şâh-ı âgâh
Min âfeti'l-ʿayni şānehu'llāh (b. 27)

4. Çeviri Yazılı Metin

Der-Sitāyîş-i Pādişāh-ı Bī-mūdānī Sulṭān ʿAbdü'l-Ḥamīd-i Šānī [Mefʿulü mefāʿilün feʿulün]

4b

1. Ey kilk-i suḥan-tırāz-ı iʿcāz
Ol medḥ-i şeh-i zamānla dem-sāz
2. Medḥinde egerçi her suḥan-ver
Âcizlığın iʿtirāf eyler
3. Ammā yine kilk-i nükte-dānı
Zabṭ edemedim o hoş-beyāmı
4. Bir ḥāmede varsa ger liyākāt
Evşāfın eder o şāhın elbet
5. Bir pādişehin ki ʿadl ü dādı
Baḥş etdi cihāna feyz-i şādī
6. Her belde maʿārif ile mesʿūd
Cehl oldu kalem-revinde nā-būd
7. Taḥşīl-i hünerde yok metāʿib
Her yerde güşāde şad mekātib
8. Her işde olur o sāye-i Hāk
Tevfīk-i Ḥudā ile muvaffāk
9. Āyīne-i kalb-i pāki yek-ser
İlhām-ı Ḥudā ile muşavver
10. Naşş ile mübeyyen oldu bī-şek
Fermānına inkiyād etmek
11. Her emr-i celīli maḥz-ı hikmet
Her fiʿl-i cemīli feyz-i kudret
12. Sīrābe-i āb-ı luṭfu aḥyār
Ser-geşte-i tiğ-i kahrı eşrār
13. ʿAfv ile dükān-ı kīn beste
ʿAdl ile sitem miyān-şikeste
14. Mülkünde ʿadīm cevri ü tuğyān
Her güşesi sāye-bān-ı āmān

5a

15. °Ahdında huzûr cilvegerdir
Âvâre olan hamâmelerdir
16. Sultân-ı bihîn-i taht-ı ebhet
Fâhr eyler anıñla tâc-ı şevket
17. Ser-levha-i nâm-ı pâdişâhân
Mecmû°a-tırâz-ı kâm-kârân
18. Hem hikmet-i şer°iñ âşinâsı
Hem h°âce-i mekteb-i siyâsî
19. Pirâye-i farkı tâc-ı iclâl
Ruḥ-sûde-i pâyı taht-ı iḳbâl
20. Nâmıyla menâbir-i cevâmi°
Mânend-i şu°â°-ı mihr-i lâmi°
21. Zâhirde vekîl-i fâhr-ı °âlem
Bâtında °adîl-i gavṣ-ı a°zam
22. Hem mehdî-i pâdişâh-°unvân
Hem nûr-ı °uyûn-ı ehl-i îmân
23. Mihrâb-ı hilâfetiñ imâmı
°Osmânlılarıñ şeh-i benâmı
24. Pîrâye-i taht-ı kâmrânî
Yektâ-yı cihân Ḥamîd-i şânî
25. Şâhenşeh-i pâdişâh-ı ecdâd
Tâ Âdeme dek olunsa ta°dâd
26. Şânında ne söylesem eḥaḳdır
Bu ümmete maḥẓ-ı luṭf-ı Ḥaḳdır
27. Pek çok yaşasın o şâh-ı âgâh
Min âfeti°l-°ayni şânehu°llâh (Sâlih Fâik, 1896, 4b-5a)

SONUÇ

XIX. yy. şairi olan Sâlih Faik'in dönemin siyasi atmosferiyle uyumlu olarak II. Abdülhamid için kaleme aldığı methiye hem klasik Osmanlı şiir geleneğinin devamlılığını hem de saray ve şair ilişkilerinin izlerini taşımaktadır. Sâlih Fâik'in II. Abdülhamid'e methiyesini sadece bir övgü metni olarak değerlendirmemek gerekir. Dönemin ekonomik ve sosyal durumunu da göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Şairin hayatı özelindeki gelişmelere odaklanıldığında da ilginç sonuçlara varılmaktadır. Sâlih Fâik II. Abdülhamid tahta çıktıktan sonra farklı görevlerle memurluğa devam etse de eskisi kadar iyi kazanamamasına rağmen padişaha bağlılığını göstermiştir.

Şekil yönünden incelendiğinde methiyede mecaz ifadelerle yer verildiği sanatlı bir anlatım kullanıldığı görülmektedir. Methiye 27 beyitten oluşmaktadır. Mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Musarra kafiye düzeninde olup aruz vezniyle yazılan methiye, Salih Fâik'in divan geleneğine sıkı sıkıya bağlı olduğunu göstermektedir.

Şair methiyede Sultan II. Abdülhamid'i yücelterek onun kişiliğine övgülerde bulunmuştur. Hatta onu Mehdi'ye benzeterek kurtarıcı olarak nitelemiş ve onun ilahi ve kudretli özelliklerinin olduğunu vurgulamıştır. Onun Osmanlı hanedanının şerefi olduğunu, tacın ve saltanatın onunla övündüğünü, dış görünüşünün ihtişamlı, iç dünyasında ise adaletli olduğunu söyleyerek padişahın her yönüyle övülen ve gurur duyulan bir kişilik olduğunu belirtmiştir.

Methiyenin devamında Sultan II. Abdülhamid'in tahtta olduğu dönemde yapılan ıslahatlar özellikle vurgulanmıştır. Onun sayesinde ülkenin refah durumunun iyileştiğini, adaletli ve huzurlu bir sosyal ortamın sağlandığını belirtmiştir. Her yerde okulların açılması sayesinde cehaletin ortadan kalktığını vurgulayarak methiyesinde ülkede olumlu gelişmelerin olduğunu yansıtmıştır. Kısaca Sâlih Fâik'in bu şiiri, yaşadığı dönemin sosyal ve toplumsal yapısını yansıtmaları açısından da önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Bursalı Mehmed Tahir (2016). *Osmanlı müellifleri*. (M. A. Y. Saraç, Çev.). Türkiye Bilimler Akademisi Yay.
- Bülbül, T. (2014). Fâik, Sâlih Fâik Bey. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/faik-salih-faik-bey>
- Ceylan, Ö. (1994). *Âsaf (Dâmâd Mahmûd Celâleddin Paşa) hayatı edebî kişiliği ve Dîvânı'nın transkripsiyonlu metni*. [Yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA), *Yıldız Perakende Evrâkı Başkitâbet Dâiresi Mâruzâtı* [Y. Prk. Bşk.], No. 41, Gömlek No. 15. vr.1a.
- Çambel Kalço, Ş. (2019). *Manastırlı Sâlih Fâik ve Dîvânı*. [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
- Çambel Kalço, Ş. (2020). 19. Yüzyıl Şâirlerinden Manastırlı Sâlih Fâik'in Dîvân'ına dâir bazı Hususlar ve Hazîne-i Fünûn Dergisi'nde yayımlanan şiirleri. *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, 6(1), ss. 150-170.
- Çiftçi Ö. (2017). *Hâtimetü'l-Eş'âr (Fatîn Tezkiresi)*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Encümen-i Şuarâ. (1995). *İslâm Ansiklopedisi*. C. 11. Türkiye Diyanet Vakfı Yay. ss. 179-181.
- Eroğlu, H. (2003). Osmanlılarda iktidarın değişim süreci ve meşruiyet sorunu. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 43(2), ss. 19-39.
- Güngör, D. (2021). Sultan II. Abdülhamid'in yönetim anlayışı ve Osmanlı bürokratik yapısındaki yeri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 60, ss. 79-102.
- İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal (1999). *Son Asır Türk Şairleri*. C. 1. (M. Cunbur, Haz.) Atatürk Kültür Merkez Başkanlığı Yayınları.
- Kalyon, A. & Çelik, N. (2017). Manastırlı Sâlih Fâik'in 'Türkçe Aruz' eserinden hareketle aruzdan kastedilen şiir ölçüsü. *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi* 1(3), ss. 37-50.
- Kesik, B. (2022). Peymâne (Fâik). <https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/peymane-fa-ik>
- Küçük, C. (1988). Abdülhamid II. *İslâm Ansiklopedisi*. C. 1. Türkiye Diyanet Vakfı Yay. ss. 216-224.
- Okay, M. O. (1998). Hazîne-i Fünûn. *İslâm Ansiklopedisi*. C. 17. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. ss. 135-137.
- Özdemir, V. vd.(2023). *İslam medeniyetinin kurucu unsurları Kur'an-sünnet-akıl*. Kitap Dünyası Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (2008). *Sicill-i Osmanî zeyli*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Sâlih Fâik. (1312). Nazîre. *Hazîne-i Fünûn*, (15), ss. 217-232.

Sâlih Fâik. (1313). *Türkçe arûz*. Âlem Matbaası.

Sâlih Fâik. *Peymâne*. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi. İbnülemin Mahmud Kemal İnal Koleksiyonu No. 1504. vr. 4b-5a.

Tuman, M. N. (2001). *Tuhfe-i Nâilî-Dîvân şairlerinin muhtasar biyografileri*. C. 2. (C. Kurnaz & M. Tatçı, Haz.). Bizim Büro Yayınevi.

Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Projesi. (2004). *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Yalçın, E. (2019). Mesnevî'ye göre insân-ı kâmilin kalbî vasıfları. *Bitlis İslamiyet Dergisi*, 1(1), ss.1-23.